بۆردومانکردنی قەڵادزێ... سەرەتای پرۆسەیەکی فراوانی نەهێشتنی بە کۆمەڵی نەتەوەی کورد بوو

عوسمان عەلی*

دوای ئەوەی کە رژێمی لە ناوبراوی فاشیی بەعس، بۆ دووەم جار جڵەوی دەسەڵاتی گرتە دەست و لە دوای شکستی عەرەب لە جەنگی عەرەب- ئیسرائیلدا پان نەتەوەیی عەرەبی خوێندنەوەی جیاواز و ئایندەیی دەدا بە خۆی، لە لایەکی ترەوە باری شەقامی عەرەبی و ململانێی نێودەوڵەتی هەر دوو بلۆک لە دەوڵەتێکی جیهانی سێی وەک عێراقدا بە قازانجی رژێمی فەرمانڕەوا تەواو دەبوو، ئەمە جگە لە بەرنامەی بێ پشتیوانی کردنی کورد و وازهێنانی یەکێتی سۆڤیەت، نائومێدی بەرامبەر بەڵێن و گفتەکانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، و ئینجا بەرزبوونەوەی بێ سنووری نرخی نەوت و.... پارەی زۆر و ناوەندی دەسەڵاتی دیکتاتۆری، گەیشتە ئەو قۆناغەی کە رژێمی بەعس بە تایبەتی سەدام حوسێن لە 1974/3/1ەوە، ئەو پەڕی سەرسەختی و بێ منەتی و خۆسەپاندنی خۆی نیشان بدات.

دەست پێکردنەوەی شەڕ

ناوەڕاستی مانگی شوباتی 1974، شەڕی نەخوازراو، ئەمجارەیان بە چەک و جبەخانەی تازەوە دەستی پێ کردەوە، و پێشمەرگەی کوردستان بەرێبەرایەتی مەیدانی بارزانیی نەمر کەوتنە بەرگری مەردانە لە خاکی کوردستان، و بە پێی گوتەی رۆژنامەنووسە بیانیەکانیش کورد جارێکی تر بۆ رای گشتی نێو دەوڵەتی دووپات کردەوە کە نەتەوەیەک هەیە لە سەر خاک و وڵاتی خۆی دەژی و بەرگری لە ماف و ئازادیەکانی دەکات و ئامادە نییە واز لە بستێک لە خاکی کوردستان بهێنێ، و بۆ کوردیش ئەو راستیە دووپات بۆوە کە بارزانیی نەمر رابەری پشوودرێژی تێکۆشانی سەدەی بیستەمە و ئەو زاتە مەزنەیە کە ئامادە نییە نەک لە سەر کەرکووک بەڵکو لەسەر بستەخاکێکی کوردستان سازش بکات، هەروەک پرۆفیسۆر نادر ئینتساری بەرەگەز فارس دەڵێ: «بارزانی بە توندی پێی لەسەر ئەوە داگرت کە کەرکووک بەشێکە لە کوردستان و گوتی: ئەگەر سەرژمێری دانیشتوان نیشانی بدات کە زۆرینەی دانیشتوانی کەرکووک کورد نین، ئەوا من دان بەوەدا نانێم، من ناتوانم تەحەمولی بەرپرسیار بوون لە دەست هەڵگرتن لە کەرکووک لە بەردەمی گەلی کورددا بگرمە ئەستۆ، لەوانەیە شتی وا لە دوای من رووبدات.»

لە پەراوێزی ئەمەدا، ئەگەر چی کورد لە مێژوودا لە لایەن نەتەوەی سەردەست چەوسێنراوەتەوە و خاکی داگیرکراوە، و لە دەوڵەتی

بەشی یەکەم

عێراقدا پرۆسەی بە عەرەبکردن لە 1921ەوە دەستی پێ کرد، بەڵام رژێمی بەعس بە پرۆسەیەکی سەرتاسەری و پیلانێکی جینۆسایدی رووبەڕووی نەتەوەی کورد بۆوە.

1974/4/24 سەرەتای پرۆسەی جینۆساید لە کوردستاندا

چێشتەنگاوی رۆژی 4/24، کە خەڵکی وەکو رۆژەکانی تر لە بازاڕی قەڵادزێ و لە ناو شار بوون (ئەگەر چی لە لایەن شۆڕشەوە ئاگاداری پێش وەختە هەبوو و ئاگاداریی خەڵکی شار و قوتابیانی زانکۆ کرابوو کە خۆیان پەنا بدەن)، دەوروبەری کاتژمێر 10ی سەر لە بەیانی فڕۆکەوانی عێراقی، شاری قەڵادزێیان بۆردومان کرد و سەرەنجام نزیکەی 300 کەس شەهید بوون و تاکە زانکۆی کوردستان کە لە باوەشی شۆڕشدا درێژەی بە خوێندن دەدا کەوتە ژێر رەحمەتی ناپاڵمی قەدەغە کراوی نێو دەوڵەتی، کە چەکی کاولکەر بوو، کریس کۆچێرا پێی وایە کە بۆ یەکەمین جار فڕۆکەی تۆپ هاوێژی تۆپۆلوف، کە زیاتر پێدەچوو لە لایەن فڕۆکەوانانی سۆڤیەتیەوە لێ بخوڕدرێن، لە ئاسمانی کوردستاندا بە دیار دەکەوتن، و فڕۆکەوانانی عێراقی شاری قەڵادزێشیان بۆردومان کرد. دوای دوو رۆژی دی 4/26 فڕۆکەی عێراقی شارۆچکەی هەڵەبجە بۆردومان دەکات و 43 کەس شەهید دەبن، لە 1974/4/29دا پردی گەڵاڵە بۆردومان دەکرێ و 29 کەس شەهید دەبن.

کارەساتی 1974/4/24 تاوانێکی نێودەوڵەتییە

ئەم کارەساتە، کە کوشتنی بە کۆمەڵی خەڵکی سڤیلی لێکەوتەوە، و کاولکاری شوێنە پیرۆزەکانی گرتەوە، بە گوێرەی بنەما یاساییە، نێودەوڵەتیەکان تاوانی نێودەوڵەتین، بە تایبەت ئەو بنەما یاسایی و رێککەوتننامە نێو دەوڵەتیانەی کە لە دوای جەنگی دووەمی جیهانی هاتنە ئاراوە، بۆ وێنە، تاوانی دژی مرۆڤایەتی لە نیزامی دادگای سەربازی نێو دەوڵەتی لە دادگای نۆربج 1945دا هاتووە کە کوشتن و لە ناو بردن و کۆیلەکردن و راگواستن و هەر کارێکی تری نامرۆڤانە کە دەکرێت دژی دانیشتوانی سڤیل چ پێش شەڕ بێت یان لە کاتی شەڕدا، هەروەها چەوسانەوە بە هۆی لایەنی رامیاری، رەگەزی، یان دینی تاوانن، هەروەها لە ساڵی 1950 لیژنەی یاسایی نەتەوە یەکگرتوەکان کە راسپێردرا بوو، بە ئامادە کردنی پرۆژەی یاسای تاوانەکانی دژی ئاشتی و ئاسایشی مرۆڤایەتی، ئەم تاوانانەی وەخۆ گرتووە. هەروەک لە کۆنگرەی هەشتەمی یەکخستنی یاسای سزادانی دا هاتووە کە لە برۆکسل ساڵی 1947دا بەسترا، کە دەڵێ «تاوانی دژی مرۆڤایەتی یە هەر کوشتنێ و هەر کارێ کە ببێتە هۆی مردن لە کاتی ئاشتی یان لە کاتی جەنگدا ئەنجام بدرێ دژی تاک یان کۆمەڵە خەڵکی بە هۆی رەگەز، نەژاد، ئایین بەبیر و باوەڕیان» هەروەها لە رێکەوتننامەی رێگە گرتن لە ناوبردنی بە کۆمەڵ و سزادانیدا لە ساڵی 46 کە لە لایەن کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتوەکان بە بڕیاری ژمارە 29(د-ا) لە 1946/12/11دا وەرگیراوە وەک تاوانێکی نێودەوڵەتی هاتووە، کە هەر کارێک لە ناوبردنی رەگەزێکی پێ ئەنجام بدرێت لە کاتی ئاشتی یان جەنگدا، بە تاوانێکی نێو دەوڵەتی بە گوێرەی یاسای نێو دەوڵەتی دێتە هەژماردن، واتە ئەگەر لە شەڕی نێوان دوو دەوڵەتدا رووبدات یان لە ناوخۆی دەوڵەتێکدا کە لەگەڵ هاونیشتمانیانیدا ئەنجام بدرێ، هەروەها لە نیزامی رۆما، دادگای تاوانی نێودەوڵەتی ساڵی 98دا ئەم تاوانە دەگرێتە خۆی وەک تاوانێکی لە ناوبردنی بە کۆمەڵ، یان تاوانێک دژی مرۆڤایەتی.

مەسەلەیەکی یەکجار گرنگ کە لێرەدا خۆی دەنوێنێ ئەوەیە کە تاوانی جەنگ یان تاوانەکانی کە دژی مرۆڤایەتی ئەنجام دەدرێن بە گوێرەی بڕیاری نەتەوە یەکگرتوەکان ئەوەیە کە ئەم تاوانە لە هەر کاتێ ئەنجام بدرێن (تقادم) ناکات و تاوانباران تاک و دەوڵەت بەرپرسیارێتی هەڵدەگرن. هەروەک گوینتەر دێشنەر دەڵێ: حاڵی گەڵاڵە و رەواندز و زۆر شاری تری کورد خراپ بوو، رژێم بە بۆردومان و خانوو تەقاندنەوە، خەڵکی پتر لە دوو هەزار گوند ماڵ و حاڵیان بە جێ هێشتبوو. هێزی حکومەت بە بۆمبا و ناپاڵم و تۆپخانەی قورس وێرانیان کردبوون و لەگەڵ زەویدا تەختیان کردبوو. لە ئەنجامی تۆپباران و بۆردومان و زەبرو زەنگ و تیرۆرکاری حکومەتی بەعسیان دەرهەق بە کورد بەو مەبەستەی ئەم هاووڵاتیانەی خۆی قڕ بکات کە داوای ماف و ئازادی خۆیان دەکرد، پتر لە نیو ملیۆن کورد بە ناچاری هەڵاتن و ماڵ و گوندەکانیان بە جێ هێشت، بەشێکی گەورەی رووبەری خاکی کوردستان چۆڵ بوو. تۆپباران و بۆردومانی خەڵکی مەدەنی لە شارۆچکەی قەڵادزەوە دەستپێکرد) کە ئەو دوو فڕۆکەی شاریان بۆردومان کرد لە بەرزی 6-7 مەترێکەوە دەفڕین.

* ئەندامی کارگێڕی لقی 11ی پارتی دیموکراتی کوردستان

قەڵادزێ بەر لەبوردومان و خاپوورکردن

قەڵادزێ... 24ی4ی 74

قەڵادزێ دوای بۆردومان و خاپوورکردن

ئازاد بابان*

دوای ئەوەی رژێمی بەغدا لەجێبەجێ کردنی بەندەکانی رێکەوتننامەی **11**ی ئاداری مێژوویی ساڵی **1970** پاشگەزبۆوە کەلە نێوان حکومەتەکەی و سەرکردایەتی شۆڕش مۆر کرابوو، جارێکی دی فتیلی شەڕی هەڵگیرساندەوە کە دڵنیابوون لەوەی بارزانی و پارت و شۆڕشەکەی مساوەمە لەسەر کەرکوک ناکەن.

یەکەم تاوان کە رژێم کردی دەستپێک بۆردومانکردنی شاری قەڵادزێ بوو... کەزانی سەرجەم خەڵکی کوردستان بەهەموو چین و توێژەکانەوە بۆ پشتیوانی لە شۆڕش و سەرکردایەتی چەکی شەرەفیان کردەشان و بۆبەرەنگاربوونەوە پۆل پۆل خۆیان گەیاندە ناوچە ئازادکراوەکانی کوردستان.. کەیەکێک لەدامەزراوە هەرەگرینگەکان زانکۆی کوردستان بوو کەلە قەڵادزێ جێگیر بوو.

قەڵادزێ بەو پانتاییە جوگرافیە دەگوترێ کەلە دێر زەمانەوە پێیگوتراوە (نامرێ)- لەدەڤەری سەربڵندی پشدەردا..... نامرێ واتە: سەروەری و بەرەنگاربوونەوە یان هەڵەنگوتن و هەستانەوە کە دیارە پشدەریەکان هەرلەسەرەتاوە بەهەوەنتەو بە خۆڕایی ئەو ناوەیان لە خۆیان نەناوە، بەڵکە پێشبینیان کردوە کە مادام داخوازی سەربەرزی و سەرفرازی و ژیانی ئازادانە دەکەن.... مەڵبەندەکەیان رووبەڕووی کارەسات و نەهامەتی دەبێتەوە و خۆشیان بۆ بەرگری و بەرەنگاربوونەوە ئامادەکردوە، لەمێژووی شۆڕشی مەزنی ئەیلوول پشدەر بنکەو لانەی خەڵکی تێکۆشەرو لەخۆبوردو بووە، پەناگەی حەوانەوەی زۆر لە ئاوارە و پەڕیوەبووە هەرتێکۆشەرێک روی تێکردبن لەباوەشیان گرتووە.

– هێرۆ و شێنێ و سەرگەینێڵ و سورەدێ و شوێنەکانی دیکە لەدەفتەری ئەلبومی زۆر لە شاعیرانی وەکو (هێمن و هێدی)دا تۆمار کراون- ئیلهامی شاعیران بوون.

– گوندی هەڵشۆی قەدپاڵ و دامێنی چیای بلفەتی سەرکەش بارەگای مەکتەبی تەنفیزی پارتی ئەوکاتەی لە ئامێز گرتبوو.

– سەنگەسەر و دۆڵی شەهیدان لەخزمەتی بارەگای بارزانی دا شەرەفی شانازییان بەرکەوتبوو.

– بۆ خودی شاری قەڵادزێ میوانداری لەکۆنگرەی شەشەمی پارتی و پێشوازی لە سەرۆک مستەفا بارزانی میداڵی شانازی بوون کە بۆ دوژمنانیش جێگەی دوو دڵیی و گومان بوو.

– کات سەرلەبەیانی بوو...

– رۆژ **4** شەممە، بەروار **24** و مانگ **4** و ساڵ **74** بوو..

وەرز وەرزی بەهاری پەپوولەو خۆرەتاوی ئاسۆی ئاسۆس و قەندیل و تیشکی نیگای هەرمێن و مامەندە بوو، زەردەخەنە لەسەر لێوی منداڵان و قوتابیان لەنیگای سیحراوی یجلەکانی قوتابخانە رامابوون و بەهیوای دوارۆژێکی روون لە ئاسۆیان دەڕوانی، دەڕابەی دوکانەکان لەسەرپشت بوون، بازاڕ گەرم بوو، ژیان ئاسایی بوو، جوتیار لەوبەهارە ئارامەدا بەشادمانی لە گەرمەی کاردابوون.

خەڵکی زۆر دڵخۆش بوون کە میوانداریان لە زانکۆی کوردستان کردبوو کە یەکەم زانکۆ بوو لەسایەی شۆڕش و کوردایەتیدا بەرقەرارببێ.

– لەوساتەوەختەدا ولە ناکاو رژێمی دیکتاتۆر تۆفانی رق وقینی داباراندە سەرشاری قەڵادزێ و بەفڕۆکەی سۆخۆی و بەناپاڵمی قەدەغەکراوی نێو دەوڵەتی ئەوشارەیان بۆردومان کرد کەلە چەند چرکەیەکدا چەندان ئافرەت وپیاوومنداڵ بوونە قوربانی و وێرانکاریەکی سامناکی هێنایە کایە کە بەرجەستەکردنی کرداری لەو چەشنە زۆر ئەستەمە وێنە بکرێ، خوێنی پەڕاو و پێنوس و وشە لەگەڵ خوێن و جەستەی پێشمەرگەو دانیشتوان تێکەڵ کرا..

شەهید و بریندار هێندە زۆر بوون لەوزەی دانیشتوانی شاردا نەبوو کە فریاگوزاریان بۆ بکرێ... خەڵکی شۆڕشگێرو هەمیشە بەوەفای لادێکانی دەوروبەر ئازایانەو دەستوبرد بەهانای شارەوە هاتن بۆ راگواستنی بریندارەکان وبەخاک سپاردنی شەهیدەکان..

– جوامێری خەڵکی بەشەرەفی دەڤەری (سەردەشت) لە پێشوازی بریندارەکاندا ئەوەی سەلماند کەکورد هەرکوردە لە هەرشوێن و بەرگێکدا بێت.

ئەوەی ئەو رۆژە من بەچاوی خۆم دیتم زۆر زۆرە.

مەرگی هەرشەهیدێک کارەساتێکە... قارەمانی و خۆڕاگریی ئەو جەماوەرە داستانێک بوو کە بەلای منەوە زانکۆ شەهید کرا.. و وشە و پێنوس سەربڕان و کەسیش لەوانەی لافی مافی مرۆڤیان لێدەدا سرتەیان لێوە نەهات. تەنها قارەمانیی و خۆڕاگری و بەرگەگرتنی کورد نەبێ ... کەئەویش بەبڕیاری سەرۆک بارزانی مستەفا ئەو رۆژە کرایە رۆژی ماتەمی گەلی کورد.

– زەمەن تێ دەپەڕێ و گوڵاڵە وەریوەکانی **24**ی **4**ی **74** هێشتا رەنگی کفنەکانیان هەر ئاڵ بوو... دیسانەوە لە پاش **4** ساڵ لوتکەی وەرەی بەرزی پشدەر تەمی گرتەوە خۆ لەرۆژی **4**ی مانگی**4**ی ساڵی **978**.. نۆبەرەی رێکخستنە نهێنیەکانی ناوشاری قەڵادزێ خەزانی مەرگیان لێبووە میوان و بەسەری بەرزەوە لە موسڵ لە سێدارە دران.

– زەمەن بەردەوام دەڕوا و مێژوو تۆمار دەکا، ئەمجارە چەخماخەی شاخ و شار بڵێسەی گرت و بەرز بۆوە و گرکانی تۆڵە لە **24**ی **4**ی **82** پێوە چوو کە قەڵادزێ و رانیەو کۆیەو چوارقوڕنەو ئۆردوگا زۆرەملێیەکانی ژاراوە و بەستەستێن و تووە سورانیشی گرتەوە.. زانکۆی سەلاحەدین لە هەولێری دێرینەوە زامی کولایەوە بەهاوار بەبانگەوازی دایکی نیشتمانەوە هات و نەعرەتەی کێشا- (لەببەیک) بۆ راپەڕین کرا.

ڕاسان و ڕابوونیان لە قەڵادزێ پیرۆزکرد کە بەخوێنی شەهیدان، مێژوو دێرەکانی خۆی نوێ کردەوە.. کە سەرەنجام دوژمن بەشێوازێکی دی رقی خۆی داباراندە سەر داروبەردو باغ و کانیاوەکانی دەڤەری پشدەرو شاری قەڵادزێ و گوندەکانی دەوروبەری و خەڵکەکەی راگواست و ئاواییەکانی خاپور کرد.

خەڵکی لە نەهامەتی **4** و دووبارەبوونەوەی کارەساتەکان لە **4**دا لە ئۆردوگا زۆرەملیەکان هەمیشە بەچاوی ترسەوە لەهەموو **4**ێکیان دەڕوانی .. لە هەموو **4**ێک دەترسان.

ئەمجارە برین بەسوێ ترو زام قوڵتر بوو کە لە **14** لاوە لە **14**ی **4**ی **88** کوردستان رەشپۆش کرا بەکرداری بەناو ئەنفال ئاسمانی کوردستان سەرتاسەر بوو بەتەم، سۆران بەکوڵ دەگریا بۆ بادینان و بادینانیش کاڵای باڵای پر بوو لە خەم.

– لەم سەردەمەدا ئەگەرچی پشکۆی هیوا لەژێر خوڵەمێشی نائومێدیدا بەکزی بەدی دەکرا، بەڵام کورد پەروەران بەتایبەتی لە پەیڕەوانی رێبازی بارزانی – هەمیشە دڵیان لەگەڵ هەست و نەستی زوڵم لێکراو دابوو کە ئیدریسی هەمیشە لەیاد لەپاڵ بارزانی نەمردا رەنگرێژی دێری خەباتی درێژخایەن و بەردەوامیان نەخشاندبوو.. ئەوە سەرمەشقی تێکۆشەران بوو.

رۆژگار هات و گەیشتە گزنگی بەرەبەیانی رۆژی **4** ی ئازاری **91** رۆژێکی گڕو سامناک بوو لە ئۆردوگای خەبات لە کەڵکی یاسین ئاغا لە چوار دیوارێکی پۆلاچندا نۆبەرەی راسانێک چەخماخەی داو سەدای دایەوە.. خوێنی شەهیدان بەختیار هوریوییی و محەمەد دیبەگەیی تارای بوکی ڕاسانەکەیان سورو رازاوەتر کرد دوژمن زۆر بە دڵڕەقی راسانەکەی سەرکوتکردو **4**ی ئازار بە پێچەوانەی هەموو **4** چوارەکان مۆژدەی ڕاسان و هەستانەوە و هاتنە سەرپێیان پێبوو زەردەخەنەیان هێنایەوە بۆ سەر لێوی بەبار..

کەپێشتر بەهۆی ڕوودانی کارەساتەکان لە **4**و نەوەی **4**و باووباپیرە **4**.. ئەم ژمارەیە و هەر ژمارەیەک کەچواری تێدابووبێ بوو بوو بەهێمایەکی شووم و نەگریس بۆ هەموو کوردستان بەگشتی و بۆ فەرهەنگی رۆژانەی پشدەرییەکان بەتایبەتی کە ئەو شومیە پێشتر تەنها لە باڵای ژمارە (**13**)دا بەدی دەکرا.

4 ی ئازار شوومی و نەگریسی هەموو چواریەکانی شوشتەوە.. ئەمجارە **4**یان هێمای ژمارە **4** بەرگی نەهامەتی لە خۆی داماڵی و ترس و سامناکی لەڕویدا نەما گزنگی خۆری هیوا لە زەنگی زوڵاڵی سەرەتای راپەڕین لە رانیەی دەروازەوە لە **5** ی ئازاردا یەکەم نەعرەتەی لێداو کوردستانی هەژاند، ئومێدی نوێ کردەوە و دوژمنانی دا چڵەکاند بەبەشداری سەرجەم گەلی کوردستان داری ئازادی بە خوێن ئاودرا و بەری گرت و کوردستان ئازاد کرا و باوە گوڕگوڕ بەگوڕ و کەرکوک بەپەرۆشەوە خۆی هاویشتەوە ئامێزی دایکی نیشتمان و شوێنە کاولکراوەکان ئاوەدانکرانەوە.

بۆ پیرۆزبایی لە روو سوور بوونەوەی چوارە شوومەکان سەرۆک مسعود بارزانی لە مانگی **4**دا لە دژە هێرشێکدابە داستانە مێژووییەکەی کۆرێ، پیرۆزبایی سەرکەوتنی لەگەلی کوردستان کردەوە بەورەی پێشمەرگەو جەماوەر بەردی چیای کوردستان لووتی دوژمنی پرینگاندەوە و سەلماندی ئیرادەی گەل هەردەگاتە لوتکەی سەرفرازیی و شانازیی.

سوپاس بۆخوا، بۆ بەخششی هەموو سەرکەوتنەکان.

* ئەندامی مەکتەبی ناوەندی دیراسات و پێگەیاندنی حزبی